

شورای مدیریت حوزه علمیه قم

رساله تحقیقی سطح ۳

موضوع:

شیوه های نهادینه کردن ارزش های دینی در کودک و نوجوان
از منظر دین و روان شناسی

استاد راهنما:

حجت الاسلام والمسلمین دکتر فتح الله نجارزادگان

استاد مشاور:

حجت الاسلام والمسلمین دکتر حسین دهنوی

محقق:

اصغر صدیقی

سال تدوین: ۸۵ - ۱۳۸۶

۰۶۹۵

نهادینه کردن ارزش‌های دینی در کودک و نوجوان اولاً وظیفه الهی، انسانی هر مسلمان و ثانیاً مسئولیت درجه اول دست‌اندرکاران امور تربیتی به معنای اعم آن می‌باشد. پژوهش حاضر علاوه بر ارائه بعضی از اصول ثابت جهت نهادینه ساختن ارزشها، برخی از شیوه‌های نهادینه‌سازی را که متناسب با روح و روان، موقعیت، فضا و شرایط عادی کودکان و نوجوانان است را نیز برمی‌شمرد. ضمناً از بیان ویژگی‌های این دو قشر آینده ساز جامعه غافل نبوده و در حد ضرورت به این مقوله می‌پردازد.

این پژوهش شامل پنج فصل می‌باشد. فصل اول آن درباره طرح پژوهش و شامل بحث‌هایی چون مفاهیم روش، نهادینه، رابطه باورهای دینی با نهادینه سازی، دین، ویژگی‌های دین اسلام، هدف، اهمیت، ضرورت و پیشینه پژوهش می‌باشد. در این فصل حدود و ثغور بحث تا حد زیادی مشخص گردیده و دورنمای آن تبیین می‌گردد.

پیش از پرداختن به اصول و روش‌ها لازم است، ارزش‌های دینی از جهاتی مورد ارزیابی قرار گیرند، لذا در فصل دوم موضوعات زیر، بررسی می‌گردد: ارزش‌های دینی از دیدگاه قرآن و سنت مانند ایمان، تقوا، علم، ارزش‌های دینی از منظر عقل و سرانجام تحلیل ارزش‌های دینی در روان‌شناسی.

لازمه کار با کودک و نوجوان، شناخت روح و روان آنان است. ضرورت این شناخت به حدی است که چنانچه مربی فاقد این آگاهی باشد و تصمیم به کار تربیتی کند، کار بیهوده‌ای کرده است. به همین دلیل نگارنده در فصل سوم موضوعاتی همچون ویژگی‌های کودک و نوجوان از منظر روانشناسی یعنی رشد، استعداد، حافظه، تخیل، تمایل فطری، درک از مفهوم خدا و نیز ویژگی‌های نوجوان، خصوصیات رفتاری وی و درک او از مفهوم خدا و ... را به بحث می‌نشیند.

در تداوم کار تربیتی با کودک و نوجوان نیاز به اصولی خدشه ناپذیر و ثابت وجود دارد که جهت درونی کردن ارزش‌های دینی در دو قشر یاد شده، در هیچ شرایطی نباید از آنها غافل شد، در حقیقت زیربنای کار با کودک و نوجوان را همین اصول تشکیل می‌دهند. محقق در صدد توضیح آن اصول برآمده است که عبارتند از: اصل القای تدریجی، اصل حریت، اصل بارورسازی ایمان، اصل تکریم شخصیت، اصل توجه به زمینه‌های تربیتی، اصل کنترل اجتماعی، اصل تفرد و

فصل پنجم، مهم‌ترین فصل این پژوهش را تشکیل می‌دهد، بحث روش‌ها و فنون کاربردی، است که به کارگیری آنها نهادینه سازی ارزش‌ها در درون کودک و نوجوان را به ارمغان می‌آورد این روش‌ها و فنون همراه با ظرافت‌هایی است که به طور خلاصه توضیح داده شده است. روش‌ها و فنونی که در این فصل بدان‌ها پرداخته شده بدین شرح می‌باشند: روش ارائه الگو، روش آموزش کلامی، روش بازی، روش تنبیه، فن تحریک عواطف، فن تغییر موقعیت، فن شکوفا سازی، فن تغییر موقعیت، فن پرسش و پاسخ، فن داستان نویسی و

در انتها، نتیجه‌گیری، پیشنهادها و آمده است.

کلیدواژه‌ها: ارزش‌های دینی، نهادینه سازی، کودک، نوجوان، اصل، روش، فن.

فهرست مطالب

عنوان

صفحه

۶	چکیده
۸	هدف پژوهش
۹	اهمیت پژوهش
۱۰	فصل اول
۱۱	فصل اول: کلیات (طرح پژوهش)
۱۱	تعریف مفاهیم
۱۱	الف. روش
۱۲	روش در اصطلاح روان شناسی
۱۳	ب. نهادینه کردن (درونی سازی)
۱۳	رابطه باورهای دینی با نهادینه سازی
۱۵	ج. روان شناسی
۱۶	د. دین
۱۷	ویژگی های دین اسلام
۱۸	ضرورت پژوهش
۲۳	پیشینه پژوهش

فصل دوم

۲۵

فصل دوم: تحلیل ارزش‌های دینی

۲۶

ارزش‌های دینی از دیدگاه قرآن و سنت

۲۸

ایمان

۲۸

نماز

۳۴

تقوا

۴۳

علم

۵۰

اخلاق

۵۳

آداب

۵۶

ارزش‌های دینی از دیدگاه عقل

۵۹

تحلیل ارزش‌های دینی در روانشناسی

۶۲

فصل سوم

۶۶

فصل سوم: ویژگی‌های کودک و نوجوان از منظر روانشناسی

۶۷

ویژگی‌های کودکان

۶۸

رشد، استعداد، حفظ و یادآوری

۶۹

رشد، استعداد، تخیل

۷۰

تمایل فطری

۷۰

درک کودک از مفهوم خدا

۷۱

ویژگی‌های نوجوانان

۷۲

۷۵	نشانه بلوغ در دختران
۷۵	رشد عقل و هوشی
۷۶	خصوصیات رفتاری نوجوان
۷۷	درک نوجوان از مفهوم خدا
۷۹	ویژگی‌های کودک و نوجوان
۷۹	رشد و تکامل اجتماعی کودک و نوجوان
۸۲	رشد علمی، ادراکی، ذهنی
۸۳	رشد عاطفی
۸۵	رشد هیجانی و عاطفی در نوجوان
۸۶	رشد اخلاقی

فصل چهارم

فصل چهارم: اصول کاربردی در نهادینه سازی ارزش‌ها

۹۲	اصل القایی تدریجی
۹۵	اصل باورسازی ایمان
۹۹	اصل حریت
۹۹	اصل تفرد
۱۰۰	اصل کنترل اجتماعی
۱۰۱	اصول آزادی
۱۰۲	اصل توجه به زمینه‌های تربیتی
۱۰۵	اصل تکریم شخصیت

فصل پنجم

۱۱۴

فصل پنجم: روش‌ها و فنون کاربردی نهادینه سازی

۱۱۵

روش ارائه الگو

۱۱۵

عرضه الگو

۱۲۰

چند نکته

۱۲۲

روش آموزش کلامی

۱۲۴

موعظه

۱۲۵

شرایط وعظ و موعظه‌گر

۱۲۸

روش تشویق

۱۲۹

چند نکته

۱۳۳

روش تنبیه

۱۳۴

تنبیه در اصطلاح

۱۳۵

تنبیه برای تربیت و ادب

۱۳۶

شرایط تنبیه

۱۳۷

تنبیه از نظر روانشناسان

۱۳۹

قهر وجدایی

۱۴۱

روش بازی

۱۴۴

اهمیت بازی

۱۴۴

فنون کاربردی نهادینه سازی

۱۴۶

۱۴۶	فن خاموشی و تفکر
۱۴۷	فن تلقین و اثر گذاری
۱۴۹	چند نکته
۱۵۰	فن شکوفا سازی
۱۵۴	فن تحریک عواطف
۱۵۶	فن تغییر موقعیت
۱۵۸	فن تمثیل و تشبیه
۱۶۱	فن پرسش و پاسخ
۱۶۳	چند نکته
۱۶۶	فن داستان گویی
۱۶۷	فن شعور سرود
۱۶۹	چند پیشنهاد
۱۷۰	کتابنامه
۱۷۵	نتیجه گیری

هدف پژوهش:

ریشه دواندن معرفت در وجود انسان‌ها و تنظیم موتور وجدان آنان مطابق با تعالیم و دستورات الهی جز با درونی کردن آموزه‌های دینی امکان پذیر نیست. اسلام عنایت ویژه‌ای به مسئله درونی کردن ارزش‌های دینی در پیروان خود دارد، هر چند در میان آیات قرآن و روایات معصومین علیهم السلام این موضوع به صراحت ذکر نشده است، لکن به طور غیر مستقیم دلالت بر همین معنا دارد مثلاً تقوی که طیف وسیعی از آیات قرآن و روایات را به خود اختصاص داده، بزرگ‌ترین نمود عینی درونی کردن ارزش‌هاست. به تعبیر برخی از دانشمندان که می‌گویند:

«تربیت، آفرینش درونی چیزی است که مربی خواهان آن است و نه حفظ کردن و ادا درآوردن آن، همه لذت‌ها و هیجان‌های یک کار تربیتی در همین آفرینش درونی و درون سازی پیام و خلاقیت مربی نهفته است. همان رفتاری که خدای بزرگ و مربی مطلق جهان خلقت با موجودات دارد به ویژه انسان که به او فرصت می‌دهد تا همه چیز را از نو کشف کند، خود تصرف کند، خود بنا کند و خود بیافریند...»^۱

هدف این است که ارزش‌های دین در وجود بچه‌ها وجدانی شود به گونه‌ای که در تمام لحظات زندگی، خدا را ناظر اعمال خویش بدانند و از صمیم قلب باور داشته باشند که به قول آن عارف سالک «عالم محضر خداست»^۲ تحقیق نامه فوق بر اساس همین هدف تنظیم گردیده است از حجج اسلام دکتر فتح‌الله نجارزادگان و دکتر حسین دهنوی که مارا در سیر تدوین و تحقیق یاری نمودند قدردانی می‌نمایم. ان شاء الله مورد رضایت حق تعالی و عنایات بقیة الله اعظم و مورد استفاده عموم محققان و کارشناسان امور تربیتی قرار گیرد.

^۱ - رویکرد نمادین به تربیت دینی، عبد العظیم کریمی، ص ۱۰ و ۱۱.
^۲ - صحیفه نور، امام خمینی (ره)، ج ۱۳، ص ۴۶۱، تاریخ سخنرانی ۵۹/۱۰/۷.

اهمیت پژوهش:

یکی از مسائلی که موجب رنج انسانها در دنیا و آخرت است، عدم برخورداری از تربیت مناسب است. مؤید مدعای ما این که بیشترین خسارتی که در طول تاریخ متوجه بشریت شده از همین ناحیه می‌باشد. انسانها با استعدادها و قابلیت‌های فراوانی پا به هستی می‌گذارند ولی این استعدادها بروز و ظهور پیدا نمی‌کنند یا عواملی آنها را از بین می‌برد در نتیجه یا استعدادها نابود شده یا مقدار کمی از آن مورد بهره‌برداری قرار می‌گیرد. بدیهی است زمان تربیت از دوران کودکی است که روح و روان انسان آمادگی دریافت پیام‌های الهی را دارد حتی می‌توان در خردسالی کیفیت رفتار را تا دوران سالمندی پیش بینی کرد، همان‌گونه که حالات کودکی یک سالمند را می‌توان از رفتار او تشخیص داد. بنابراین غفلت از این سرمایه عظیم، ضررهای جبران ناپذیری را دنبال خواهد داشت. لذا اثرات تخریبی آن را در سال‌های آخر دوره تحصیلی متوسطه، دانشگاه‌ها و سپس در جامعه مشاهده می‌کنیم.

اهمیت تحقیق ما در نتایجی است که از آن به دست می‌آید از جمله:

۱- بالا بردن آگاهی‌ها و اطلاعات افراد در مورد ویژگی‌ها و خصوصیات کودک و نوجوان.

همان‌گونه که امام صادق علیه السلام فرمودند: کسی که بدون آگاهی دست به عملی می‌زند مانند رونده

در بیراهه‌ای است که هر چه بر سرعتش می‌افزاید از هدفش دورتر می‌شود.^۱

۲- آشنایی مربیان، معلمان و والدین با خصوصیات کودک و نوجوان با نهادهای مرتبط با ارزش‌ها در کودک و

نوجوان.

۳- برآوردن آرزوی انسان‌های دلسوز که شاهد کمرنگ شدن ارزش‌های دینی فرزندان هستند.